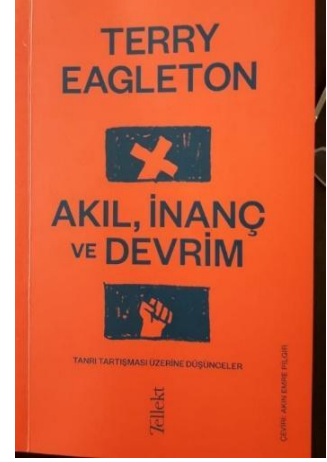

DİN VE TANRI ELEŞTİRİSİ

Akıl, İnanç ve Devrim, Tanrı Tartışması Üzerine Düşünceler, Terry Eagleton (Çev. Akın Emre Pilger), Tellekt Yayınları, İstanbul 2021, ISBN 9786257118248

Fatma Ulu¹

Terry Eagleton, İrlanda kökenli Katolik bir ailenin çocuğu olarak 1943 yılında İngiltere’de doğmuştur. Akademisyen-yazar olan Eagleton aynı zamanda Britanya’nın en önemli edebiyat eleştirmeni ve düşünürlerinden biri olarak kabul edilir. Marksist kültür ve edebiyat kuramının gelişmesine ciddi katkıları olan eleştirmen ve teorisyen Raymond Williams’ın da öğrencisidir. Eagleton, hocasının izinden giderek Marksist kültür eleştiri geleneğini üretken bir şekilde sürdürmektedir. Kendisini amatör bir teolog olarak adlandırmaktadır. Aynı zamanda teoloji ile ilgili Richard Dawkins ve Christopher’in bol keseden attıklarını anlayabilecek kadar teoloji bilgisinin olduğunu belirtmiştir.

Eagleton kitabın içerisinde otobiyografik bir anlatımla kendisine öğretilen dini doktrinlerin üniversite hayatından önce insani varoluşa ışık tutmada anlamlı geldiğini fakat daha sonra bu doktrinleri bir kenara atmasının doğal bir şey olduğunu söylemiştir. Terry Eagleton’ın *Akıl, İnanç ve Devrim* adlı çalışması yeni bir ateizm furçasının argümanlarını ve liberal rasyonalist paradigmayı eleştirerek ortaya koymuştur. Eagleton’un 2008 yılında Yale Üniversitesi’nde vermiş olduğu dersin içeriğine dayanan bu çalışması genel hatlarıyla Hristiyan teolojisini içeriyor olsa da, İslami radikalizm, çok kültürlülük, köktencilik gibi konularla da çeşitlendirildiği görülmektedir.

Yazar bu çalışmasını “Yeryüzünün Alçakları, İhanete Uğramış Devrim, İnanç ve Akıl, Kültür ve Barbarlık” adı altında dört bölümden oluşturmuştur. Eagleton, ateist olmasına rağmen eleştirilerini saygı çerçevesinde dillendirdiği ve zaman zaman da dine sıcak yaklaştığı görülmüştür.

¹ Ulufatma300@gmail.com Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sosyal Hizmet Lisans Öğrencisi, (Bu yazı Young Academia ve İdeal Bilge Derneği iş birliğinde Prof. Dr. Hür Mahmut Yücer yönetiminde “Deizm Çalışmaları Tahlili Yazarlık Atölyesi” kapsamında üretilmiştir.)

Yeryüzünün Alçakları

“Tanrının tek imgesi insanlardır.”²

Eagleton, çalışmanın ilk bölümünde Hristiyan teolojisiyle ateizm arasındaki ilişkiye değiniyor. Yazar, Hristiyan öğretisine kişiye kendi olma imkânını veren gücün Tanrı olduğunu söyler. Bu gücün, kendimiz için düşünmekten alıkoyan eleştirici bir güç olmadığını da altını çizmektedir. Saf hürriyette olan tanrıyı reddetme zeminin oluşumunu insanı kendi suretinde ve imgesinde yaratmasına bağlar. Aynı zamanda tanrıyı “yüce gönüllü” şeklinde tanımlayarak, bu durumun hem inancın hem de ateizmin oluşmasına kaynak olarak gösterir.

Yazar Ditchkins’in nerede ve hangi zamanda olursa olsun “hiçbir dini görüşün saygıya layık olmadığı” görüşünü anlamsız ve itici bir küçümseyiş olarak gördüğü ve mistik bir kabuktan rasyonel çekirdeği çıkarmanın her zaman mümkün olduğunu görür.

İnsanın kendi kaderini çizmesini bir burjuva fantezisi olarak nitelendiren Eagleton, Ortodoks Hristiyan öğretilerine göre bizim kaderimizi belirleme fırsatını verenin Tanrı’ya olan bağımlılığımızı işaret ettiğini belirtir. Tanrı’nın bize benliğimizi veren güç olduğunu bununla birlikte köklerimizden koparak özgür olma hayallerinin de sadece insanın kendini kandırmaktan başka bir şey olmayacağını belirtir.

Eagleton, sevginin insanlık tarihinin odak noktası olduğunu ve ikna edici bir tınısı bulunduğunu söyler. Hristiyanlığın sezgisel olarak birçok kişi için etkileyici olmasının sebebi de, dünya tahayyülünün merkezinde sevginin olmasıdır. Yazar, yaşanan bu çağda sevginin şahsileştiğini ifade etmektedir.

Yazarın eleştirdiği odaklardan bir tanesi de eleştirel sorumluluk dolayısıyla bugünlerde birçok düşünen insanın dini inançların reddetmeleri için çok fazla sebebin oluşmasına neden olarak politik ve tarihsel koşulları öne çıkarır. Fakat dini eleştirenlerin bu eleştirilerini sağlam tezlerle dayanarak yapmalarının ahlaki bir sorumluluk olduğunu da belirtmektedir.

Yaratılışla ilgili noktalara da değinen Terry, “hiçlikten” yaratılmaya dair Richard Dawkins’in mesleki hayatı ile ilginç bir bağ kurmaktadır. Tanrı olmasaydı Dawkins’in “işsiz kalacağını” bundan ötürü işverenin varlığını sorgulamanın tanrıya karşı büyük bir kabalık olduğunu altını çizmektedir.

² Terry Eagleton, *a.g.e.*, s. 18.

Son olarak yazar, bilim ve teoloji arasındaki farkın, dünyayı bir hediye olarak görüp görmediğimizle alakalı olduğunu söylemektedir.

İhanete Uğramış Devrim

Eagleton bu bölümde Hristiyanlığı ana hatlarıyla oluşturmuş olduğu değerlendirme üzerine gitmektedir. Hristiyanlık, insanın kötülükleri ve taşkın davranışlarını tarihsel nedenlere bağladığını ve bunu politik hareket yoluyla koruyabileceğine inanmaktadır. Ayrıca tarihselliğe bağlanarak insanın kendi yapısından gelen kusurları da göz ardı edilmesinin mantıksız olduğunu altını çizmektedir. Psikanalizin de bu doğrultuda bir görüşünün olduğunu varsayımını yapmıştır. Hristiyanlık inancını liberal rasyonalizmden daha saçma ve ayarsız bir şekilde umut verici görmektedir. Bunun nedeni ise, sadece insan çeşidinin kurtuluşu ile kalmayıp gazetelerde okunan her şeye rağmen kurtuluşun ilkesel anlamda çoktan gerçekleşmiş olduğu inancının hâkim olmasıdır. Yazar teolojiyi , insana dair zaafların kurtarıcı bir güce dönüşebileceğine yönelik inancı ile sosyalizm kavramıyla aynı safta yer aldığını savunur. Ve şöyle bir cümle kurar *“İnsanın, var olabilecek kadar parlak, becerikli ve yaratıcı bir Tanrı'nın, dünyayı kurtarmak için dinden daha kabul edilebilir bir yöntem bulamamış olduğunu düşünmekten kendini alıkoymaması zordur.”*³ Bir yerde dinin gücünden bahseden yazar bu cümlesiyle de yazarın zaman zaman düşünsel paradigması gereği yolu zorunlu olarak dine çıkan ve dine yaklaşan ancak kendi söylemleriyle çelişkiye düşecek ifadeler kullandığı görülmektedir.

Yazarın bu bölümde değindiği bir diğer konu ise 11 Eylül'de ABD'de bulunan ikiz kulelere yapılan saldırıydı. Bu olaya karşı birçok komple teorilerinin ortaya çıkmasına rağmen Eagleton, bu saldırıyı kitapta İslamcı terörizm olarak adlandırmıştır. ABD'nin trajik kriz içinde bulunduğu bu ânın ruhsal bir dönüşüme vesile olmamasına dikkat çekmiştir. Belki de Orta Doğu'ya girmek için yapılan planlı bir eylemdi? Bu olaydan sonra en dikkat çekici sonuçlarından birisi de, ABD'nin yanı sıra Batı'da da Müslümanlara karşı nefret söylemlerinde artışların meydana geldiğine yönelik haberlerdi... İlim ve Medeniyet sitesinde bu konuyla alakalı 11 Eylül'de 11 komplo teorisi diye yayınlanan yazıda çeşitli soru işaretleri yer almaktadır.⁴

³ Terry Eagleton, a.g.s., s.57

⁴ <https://www.ilimvedenedeniyet.com/11-eylul-saldirilarina-dair-11-komplo-teorisi.html?ysclid=li9y3v6eam973819768> (10.04.2023, 00.35)

Bu bölümde başka noktalarla devam edilirse eğer Yazar, Aquino'lu Tomas ile teologların, dünyanın istediğimiz gibi biçimlendirip yönlendirebileceğimiz mülkümüz olmadığını aksine

maddi yoğunluğu ve özerkliğine saygı duyulması zorunlu, bilinmesi imkânsız bir ötekiliğin vücut bulmuş hali ve hediyesidir. Bu konuda ortak bir zemine sahip olduğunu belirtmiştir.

Değinilen bir diğer husus da İslamcı yönetim, Eagleton İslamcı yönetimin temellerini oluşturanın Amerika Birleşik Devlet olduğunu söyler. Cezayir'de, demokratik yollarla seçilmiş ve hükümet kurmaya hazırlanan İslamcı partiyi tehdit olarak gören devletin yine ABD olduğunu ve Avrupa'nın çığırtaan alkışları arasında sürecinin iptal ettiğini bunun sonucunda da İslamcı hareket içindeki cihatçıların gücünü arttırdığını söyler. Yani baskılar, orantısız cezalandırmalar onların silahlı alana kaymasına sebep olmuştur.

Eagleton son olarak inancı aklın tam karşıtı olarak gördüğümüz sürece hataların sürekliliğinin devam edeceğini vurgular.

İnanç ve Akıl

*"Akıl olmadan yok oluruz ama akıl her şeye erişemez."*⁵

Eagleton, Richard Dawkins'in dini inancın ve aklın birbirlerinden tamamen ayrı olduğunu görüşünü "budalalık" ve onun akıldan ziyade inançla daha çok yaşayan biri olarak nitelendirir. İrrasyonalizm için aklın her şeye yetemediğinden dolayı savunulduğunu söylemek teologlar ve politik radikaller için kolay olmadığını söyler. Eagleton, ateistlerin ve agnostiklerin yolunu şaşırdığı noktanın, "dini inancın üstün bir varlığın var olduğunu" söyleyen önermeye katılma meselesi olduğunun sanılmasını öne sürer. Yazar, Tanrı dünyada bir mevcudiyet olarak 'var olmaz' bundan ötürü ateistlerin ve inananların bu konuda anlaşabilmelerini söyler. Eagleton, bilgi ve inanış arasındaki ilişkinin düşünüldüğünden daha karmaşık olduğunu belirtir. René Guénon'un *Doğu Metafiziği ve Tasavvuf* kitabındaki "*Bilgi denildiği zaman akli olandan başka bir şey düşünemeyen Batılılar için konu çok daha karmaşık hâle gelir.*"⁶ sözleri bu karmaşıklığın kaynağının ne olduğu hakkında ip uçları vermektedir. Belki de düşünüldüğünden daha karmaşık değildir. Yazara göre Rasyonalistler inanç kavramını, akli kuşatan ama aynı zamanda onu aşan belirgin bir ruhsal derinliğin göstergesi olarak görmek yerine, irrasyonel bir inatçılık olarak değerlendirmeye meyilli olduklarını dile getirir. Ditchkins dini cümlelerin bilimsel cümlelerle aynı türden fakat dini cümlelerin içi boş

⁵ Terry Eagleton, *a.g.s.*, s.95.

⁶ Rene Guenon, *a.g.s.*, s.36.

ve değersiz olduğunu vurgular. Aziz Anselmus'a göre aklın kökeni Tanrı'dadır. Bundan dolayı da kişi sadece inanç yoluyla onu tam olarak elde edebileceğini söyler. "*Anlamak için inanıyorum.*" meşhur savı da buradan gelmektedir. Eagleton, filozof Ficht'e göre inancın tüm bilgilerden önce geldiğini ve onların temelini oluşturduğunu söyler. Bu bölümde eleştirilerin bir diğer odağında da Dawkins'in *Tanrı Yanılgısı* kitabı vardır. Engizisyonu kınadığı fakat Hiroşima'dan söz etmemesine yakınan Eagleton, bilimin ve teknolojinin insanlığa yaşattığı dehşetlere sessiz kalındığının altını çizer. Hristiyanlık perspektifinden inancın tıpkı dünya gibi bir hediye olduğu düşünülmektedir. Yazar, Hristiyanların Tanrı'ya inanmalarının tüm nedenlerini bulmuş bir bilinçlerinin olmadığı iddiasını ortaya koyar. Aynı zamanda da inancın tümüyle bilinçli bir şey olmadığı için inancın sadece düşünce yoluyla da terk edilemeyeceğini söyler. Bunu şu örneği ile kuvvetlendirir: Aklına bir düşünce takıldı diye yaşamı boyunca muhafazakâr olan birinin birdenbire devrimciye dönüşmesi çok da kolay bir durum olmayacaktır. Bunu söylerken de derinlemesine inilmiş inançları değiştirmek için fikirlerin değiştirilmesinden daha fazlasının yapılmasına ihtiyaç olduğu fikrini okuyucuya vermektedir. Son olarak Eagleton, başkalarının inançlarının doğrudan irrasyonel gibi görünmesinin sebebini Hristiyanların geleneksel olarak "dinden dönme dediği" ve insanların basitçe bir görüşün yerine başkasını koymasından daha fazlasını gerektiren şeylerin olması gerektiği kanısındadır. Aksi takdirde onları değiştiremeyecektir.

Kültür ve Barbarlık

*Neden ben de dahil en olmaz denen insanlar birdenbire Tanrı hakkında konuşur hale geliyor?*⁷

Eagleton, post-teolojik, post-metafizik hatta post-tarihsel bir çağa girerken neden Tanrı sonunun ortaya belirdiğini soruyor. Bunun nedenini sorgularken "Yıkılan kulelere ve fanatik İslamcılara yorulması mümkün mü?" sorusunu sorar ve cevabını da en azından büyük bir bölümünün mümkün olmadığını söyler. Eagleton, 11 Eylül olayının da dinle ilgisinin olmadığını politik olayların etkisiyle gerçekleştiğini işaret edecek delillerin mevcut olduğunu söyler. Yazar her bölümde kısa kısa da olsa birçok kavrama değinerek ilerlemiştir. Bunlardan bir diğeri de kapitalizm. Yazar burada dillere pelesenk olmuş "tarihin ölümü" yani kapitalizmin artık dünyada rakipsiz olduğu söyleminin, Batı'nın küresel tahakküm projesindeki küstahlığın yansıması olarak ifade eder. İleri kapitalizm doğası gereği agnostik

⁷ Terry Eagleton., *a.g.e.*, s.119.

olduğunu ve daha da genişleterek modern piyasa toplumlarının genelde seküler, görelî, pragmatik ve maddeci olduğunu belirtir. Bunun böyle olmasını da inançlarına bağılı bir durumun değıl yaptıkları şeylerden dolayı pek tercih haklarının olmadığına altını çizer. Eagleton politik otoritenin bazı metafizik değerleri eksiltmeye zemin hazırladığını bunu asıl sorun olarak belirtir bunula birlikte İleri kapitalizmi ruhsal bağılılık bekleyen rejimlerden olmadığını, yataklarından çıktıkları gibi işe koyulmaları, tükettikleri ve vergilerini ödedikleri sürece, kafaları ve kalplerinde olup bitenleri onlar için ikincil mesele olduğunu görmektedir. Yazar, rasyonalizm ve inancın birbirlerinin aynadaki yansımaları olduğunu ve iki boyutlu aklın bir yüzü inanca dayanan bir gerçekliğin göstergesidir der. İlaveten, aklın değerle sorunu varsa inancın da olgularla sorunlarının olduğunu söyler. Eagleton, aklın kendisini, kendisi dışında başka bir yerde temellendirilmesi gerektiğini ve bu temellendirmeyi sevgi üzerine ya da sadakate değıl de maddi çıkarlara veya politik tahakküme dayandırılırsa, inanç ve aklın birbirine bağılı olan iplerinin kopacağını ve rasyonalizm ile inanç ikilemenin oluşacağını söyler.

Yazarın değındiğı bir diğer kavramda çok kültürlülüktür. Küresel çıkarlarını büyütebilmek için kültürel farklılıklara duyarlı olmak şeklinde tanımlar. Yazar çağımızın en acil sorunlarından bir tanesinin “medeniyetin kültürden kurtulamadığını daha da fazlası olarak onunla birlikte yaşamamasını” belirtir. Medeniyetin değerli fakat kırılğan; kültürün ham ama güçlü olduğunu bununla beraber medeniyetlerin maddi çıkarlar için öldürdüğünü, kültürlerin ise hüviyetlerini korumak için öldürdüğünü vurgular. Medeniyetin ne kadar pragmatik ve maddiyatçı hale gelirse kontrol edemediğı psikolojik ve duygusal boşluğu doldurmak için oraya kültürün getirileceğı, böylece iki kavram arasında çekişmenin oluşmasında artış gözlenebileceğine dair vurgu yapar. Yazar Hristiyanlığın bir kültür olarak başladığını ardından medeniyet meselesine dönüştüğünün altını çizer.

Eagleton son olarak modernitenin yükselişle kültür ve medeniyetin kademeli olarak birbirinden uzaklaştığını ve inancında giderek özel bir alana ya da gündelik kültür alanına itildiğini sonuçta da politik egemenliğin seküler devletin eline geçtiğini ifade eder.

Sonuç

Kitap İngiltere’de Hristiyan bir muhitte yetişen ve Marksist eleştiriyile büyüyen bir düşünürün elinden çıkmıştır. Doğal olarak din ve tanrı ile ilgili eleştirileri öncelikle Hristiyanlık düşüncesiyle hesaplaşma üzerine kuruludur. Zira din-bilim, akıl (rasyonalite)

maneviyat ikilemi ve çatışması Hristiyanlık tarihinde uzun yıllara dayalı bir arka plana sahiptir. Yazar bu ikilemde her iki tarafa da vurarak ilerliyor. Söz konusu İslam olduğunda ise kısmen radikaller, terör eylemleri ve şiddet üzerinden konuyu ele alıyor. Halbuki akıl, tanrı ve insanın bu dünyadaki konumu meselesini İslam düşüncesi (Vahdet-i vücud) üzerinden ele almış olsa dini düşünceyi bütün dinler açısından dengeli bir değerlendirmeye tabi tutmuş olurdu. Diğer yandan aklın sınırlılıkları, varlığın ve yaşamın bir tarafı maneviyata diğer tarafı akıla dayanan şeklini kendi söylerken bu konudaki İslam düşüncesine yeterince atıf yapmadığı görülür. Halbuki İslam'a göre de insan, hakiki hür olan tanrının yeryüzünde tefevvüz etmiş halidir. İnsan hakiki hürriyeti ancak "hakiki hürün havzasına" girmekle, kendinden ve çevresindeki bağlardan kurtulmakla elde edebilir. Akli ve maddi olana bağlanarak ve dönemsel isteklerinin peşinden koşarak ancak onlara köleliğini devam ettirmiş olur.

Batılı mütefekkirlerin din, tanrı, rasyonalite, varlık gibi yüksek konulardaki eserlerini okurken onların muhitine, geçirdikleri tecrübelerle dikkat etmek gerekmektedir. İnsan çevresinin ürünüdür. Zira insan çevresinin çocuğudur.